

Лінькова Д. В.,

Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Інститут філології

ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБІВ ХАРАКТЕРИЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇВ В АНГЛО УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглянуті засоби відтворення в українських перекладах образних домінант зовнішності та їх вплив на сприйняття цілісного образу читачами перекладу.

Ключові слова: художній образ, еквівалент, перекладацька тактика, літературний персонаж, зовнішність, кольоропозначення.

В статье рассмотрены способы воссоздания в украинских переводах образных доминант внешности и их влияние на восприятие целостного образа читателями перевода.

Ключевые слова: художественный образ, эквивалент, переводческая тактика, литературный персонаж, внешность, цветообозначения.

The article focuses upon translation tactics aimed at reproducing the image dominants of appearance and their influence on the perception of unified image by the readers of the translation.

Key words: image, equivalent, translation tactics, literary character, appearance, colour distinction.

Українська перекладацька традиція – багатовікова. На жаль, історія склалася так трагічно, що українська мова й література – дійові важелі формування нації в умовах бездержавності – ніколи не функціонували в нормальних умовах. Саме тому перекладна література, починаючи від старокиївської доби, відіграє важливу роль у культурному житті країни і як зберігач духовних цінностей, і як виховний засіб, і як засіб самовиразу нації та збагачення спроможностей рідної мови [3, с. 34].

Переклад художньої літератури сприяє розвитку української мови. Українська та англійська літератури не лише написані різними мовами, вони представляють різні культури, а це утворює додатковий вимір у перекладі. Відповідно до певної історичної доби, соціальних та культурних вимог суспільства автори створюють своїх літературних героїв. Для того, щоб повністю відтворити цілісний образ літературного героя у перекладі, необхідно усвідомити, оцінити і відтворити цілу низку культурних параметрів, притаманних оригіналові.

Образ літературного героя – це конгломерат характеристик, які можуть становити інтерес для багатьох галузей: літературознавства, поетики, когнітивістики та психології. Кожна з цих наук зосереджується на образних домінантах, які важливі саме для неї.

Філологія, зокрема літературознавство, найглибше занурюються у

дану проблему. Про образ літературного героя писали І. Бабій, Н. Барбанова, М. Бібік, Т. Борисова, Л. Гінзбург, М. Лановик, О. Коваль-Костинська, Ю. Підковирін, І. Рамеева та інші. В їхніх працях образ розглядається у різних аспектах, але ще досі залишаються мало вивчені засоби точного відтворення образних доміант літературного героя саме у перекладознавстві. Ця проблема у перекладі полягає не лише в мовних, а й в культурних, психологічних, естетичних та соціальних розбіжностях між вихідною та цільовою аудиторіями. Тому деякі аспекти, такі як символічність образу у вихідній культурі на певному часовому відтинку, приналежність героїв до конкретних соціальних прошарків, намір автора тощо, потребують прискіпливої уваги з боку перекладача. Цим визначається **актуальність** дослідження. **Мета** дослідження полягає у систематизації труднощів відтворення образних доміант у перекладі. **Матеріалом** статті слугує роман-епопея Дж. Голсуорсі “Сага про Форсайтів” та його український переклад, виконаний О. Терехом.

За часів Вікторіанства в Англії чітко визначеними були правила щодо вибору вбрання, зачісок, головних уборів та аксесуарів, а надто в середовищі так званої “верхівки середнього класу”. Такі особливості британської історії та культури перекладач має враховувати при перекладі, аби зробити доступним для читача усі рівні художнього твору [4, 59]. Перші дві книжки епопеї охоплюють часи “зрілого” Вікторіанства. Ця доба позначалася суворою регламентованістю суспільного та приватного життя та жорстким етикетом. Дж. Голсуорсі приділяє багато уваги культурно-маркованим знакам Вікторіанства, створюючи панорамну картину тогочасного суспільства. Ці описи допомагають скласти повноцінний портрет кожного з героїв, а їх відтворення у перекладі потребує глибоких знань про цю добу.

Дж. Голсуорсі – неперевершений майстер тонких портретних характеристик. Його словесні портрети закарбовуються у пам’яті так виразно, що кожен читач, як би мав художні здібності, міг би детально зобразити візуальний портрет кожного з героїв “Саги про Форсайтів”.

Створюючи образ Джун Форсайт, автор вдається до яскравої деталі, він робить акцент на її полум’яно-рудому непокірному волоссі, що миттєво вирізняє її з усіх інших. Відтворення кольору її волосся не викликає труднощів у перекладі. Проте зачіска, яку вона носила викликає певні труднощі для відтворення. *June paused for a moment to look at herself in the little old-fashioned silver mirror above the oaken rug chest—a slim, imperious young figure, with a small resolute face, in a white frock, cut moon-shaped at the base of a neck too slender for her crown of twisted red-gold hair* [Saga, 107].

О. Терех у своєму перекладі використовує багатозначне слово **коси**, що українською може означати, як волосся взагалі, так і заплетене у косу

волосся. Джун затрималась на хвилину, щоб поглянути на себе в невеличке старовинне дзеркало в срібній рамі, що висіло над дубовим комодом, – тендітна, гордо випростана постать, маленьке рішуче обличчя, біла сукня з круглим витоком попід шиєю, занадто тонкою для **корони червоно-золотих скручених кіс** [Терех, 106].

Корона червоно-золотих скручених кіс не дає українському читачеві точного візуального уявлення про зачіску Джун, адже зачіска із заплетеним волоссям у коси, які потім підіймалися та закріплювалися на голові, утворюючи корону, була популярна в Україні та Росії у 40 – 50-ті роки ХХ ст., і саме такий образ виникає в уяві читачів перекладу (про це, зокрема, свідчить опитування, проведене під час наукової конференції в КНУ ім. Шевченка).

Рис. 1.

Проте вікторіанські жінки не заплітали коси, а скручували волосся у джуги, які потім закручували у вузол на потилиці, іноді випускаючи локони на спину. Волосся Джун було **скручене**, а не заплетене, тому гіперонім **волосся** був би доцільнішим, бо він точніше відтворює вигляд тогочасних зачісок (Рис. 2).

Рис. 2

Англійські жінки заплітали довге волосся у коси тільки перед сном, на ніч, а потім ще й надягали нічний чепець. Маленький Джон Форсайт дивиться, як його мати Айріні готується спати і заплітає дві коси: *His mother, her hands held up over her head, and in them two plaits of hair—“couleur de feuille morte,” as little Jon had not yet learned to call it—had looked at him with eyes like little bits of his brown velvet tunic, and answered... [Saga, 567].*

Словосполучення *two plaits of hair* не становить проблеми для перекладу: “Мати саме підняла над головою руки, тримаючи в них **дві коси** “couleur de feuille morte”, як їще не навчився називати їх маленький Джон; вона подивилася на нього очима, схожими на кружечки коричневого оксамиту, з якого була зшита його куртка, і відповіла.... [Терех, 600].

Описуючи свою улюблену ідеалізовану героїню Айріні, Дж. Голсуорсі увесь час підкреслює її схожість з античними богинями та неодноразово наголошує, що час її зовсім не торкається, що вона не старіє, і лише колір волосся натякає на її вік. З кольору “опалого листа” воно стає *powdery* – напудрене. Автор свідомо уникає розповсюдженого означення посивілого волосся – *grey*. *He passed along the terrace round the corner of the house, till, through the window of the music-room, he could see Irene at the piano, with lamp-light falling on her powdery hair; withdrawn into herself she seemed, her dark eyes staring straight before her, her hands idle [Saga, 787].*

У перекладі О. Тереха волосся Айріні *біле*, ніби в людини похилого віку, а це створює дещо іншу картину. Дж. Голсуорсі змалював образ цієї героїні, приділяючи увагу найдрібнішим деталям, як у її поведінці, так і у зовнішності. Айріні – найвродливіша з усіх героїнь і навіть з наявними ознаками старіння вона залишається прекрасною. Слово *powdery* (укр. напудрене) нагадує дам з портретів Гейнсборо або Фрагонара, в яких, за модою того часу, волосся було припудрене, що утворювало пікантний контраст між свіжим обличчям і сивим волоссям. В перекладі Айріні не здається такою молодою: “Він пройшов терасою, обійшов будинок і крізь вікно вітальні побачив Айріні за роялем; **світло лампи посріблило її біле, ніби напудрене волосся**; здавалося вона заглибилася у себе, темні очі дивились кудись у порожнечу, руки лежали нерухомо [Терех, 794]”. Волосся Айріні лише *трохи посивіло*, а не зовсім *біле*. Але перекладач додав позитивну характеристику: фразу “**lamp-light falling on her powdery hair**” О. Терех замінив нейтральне слово *fall* (укр. падати) на *посріблило*, і цей переніс понять збалансовує загальну картину, у якій практично адекватно відтворено зовнішність героїні.

Дж. Голсуорсі неодноразово використовує слово *powdery*, описуючи волосся вже не молоді Айріні: “From there he could not see his face; and again he saw Fleur—in his mother’s hands, slim and white on the keys, in the profile of her face and her **powdery hair**; and down the long room in the open

window where the May night walked outside [Saga, 643]”. О. Терех не завжди додає кольоропозначення **біле**, що змінило б образ Айріні, окреслюючи її вік. Асоціації, що викликає словосполучення **powdery hair** у читачів оригіналу, не збігаються з асоціаціями читачів перекладу, адже портрети дам з припудреним, а не сивим волоссям не настільки відомі в україномовному середовищі, як у Великій Британії. Тому перекладач не дослівно відтворює **powdery hair**, як “*ніби напудрене волосся*”, а робить його зрозумілішим українському читачеві – **припорошене сивиною волосся**. Це не робить Айріні схожою на портрети XVIII століття, а, відтак, забирає з її портретної характеристики важливий нюанс, скорочує її “асоціативний шлейф” (термін Т. Некряч [2, 14]).

Звідси він не бачив батьківського обличчя, зате знову побачив Флер – у тонких білих руках матері, що ковзали по клавішам, у профілі її обличчя, в припорошеному сивиною волоссі й в глибині великої кімнати біля відчиненого вікна, за яким був травневий вечір [Терех, 691].

Із плином часу змінився і колір волосся Джун Форсайт, вона, як і Айріні, посивіла. Проте Дж. Голсуорсі називає її волосся не **powdery**, а **greyed** (укр. посивіле). А у перекладі О. Тереха волосся у Джун, так само як і у Айріні, **припорошене сивиною**. Втім, це суперечить задуму автора, який пильно дотримується постійних індивідуальних образних домінант.

Certain as a man can be that she was his own daughter, he often wondered whence she got herself – her red-gold hair, now greyed into a special colour; her direct, spirited face, so different from his own rather folded and subtilised countenance, her little lithe figure, when he and most of the Forsytes were tall [Saga, 665].

“Певний, наскільки це можливо для чоловіка, що Джун його рідна дочка, Джоліон часто запитував себе, в кого вона вдалася: червоно-золотаве волосся, що тепер трохи посіріло, припорошившись сивиною; відкрите, жваве личко, таке не схоже на його власне обличчя, тонке й складне; маленька, легенька постать, тимчасом як він був високий на зріст, як більшість Форсайтів [Терех, 716]”.

В англійській мові загалом більше кольороназв, ніж в українській. Велику роль у створенні візуального образу становлять очі. Це часом становить проблеми для перекладу, зокрема, коли йдеться про колір очей. На позначення каро-зелених очей, що здатні міняти колір, залежно від освітлення і вбрання, в англійській мові є колір **hazel**, відповідника якому в українській мові немає. Проте в українській мові існує кольоропозначення очей – **чорні**, а англійці такі очі сприймають, як **dark brown**. **Black eye(s)** означає не колір очей, а підбите око, синець під очима. Ці істотні розбіжності у кольорі очей відображено на Рис. 3.

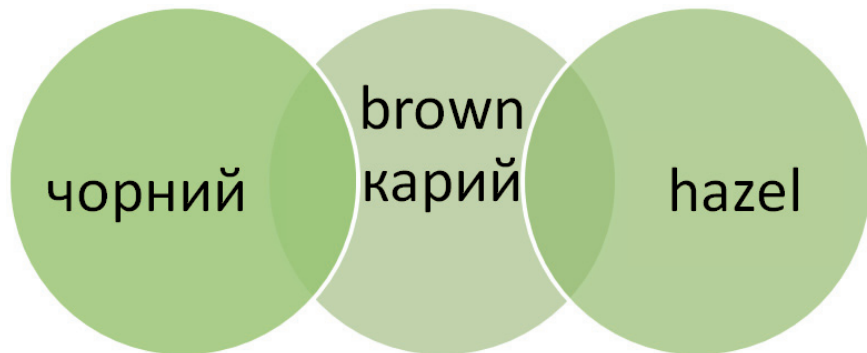

Рис. 3

The girl was perfectly composed, prettier than ever, in her white robes and veil over her banged dark chestnut hair; her eyelids hovered demure over her dark hazel eyes [Saga, 789].

Словниковий відповідник **hazel** – горіховий, червонуватобуроватий, карий, а англійський тлумачний словник подає **hazel**, як – *a reddish-brown or greenish-brown colour, especially of a person's eyes* [5, 438].

В перекладі не відтворений ні зеленкуватий, ні брунатний відтінок цього кольору, а вжито банальний **карий**. Дівчина зберігала цілковитий спокій і в своїй білій сукні і фаті, крізь яку просвічувало темно-каштанове волосся з гривкою, була ще вродливіша, ніж завжди; скромно приплющені повіки затіняли погляд **темно-карих** очей [Терех, 846].

Але **темно-карі** очі не виділяють суто індивідуальної ознаки Флер, тому що окрім неї **темно-карі** очі (у перекладі) мала ще й Айріні. *The gods had given Irene dark brown eyes and golden hair...* [Saga, 47]. В Дж. Голсуорсі героїні задумані різними, а у перекладі цього не вийшло. Словник епітетів української мови пропонує оказіональні варіанти кольоропозначень очей. Зокрема, Г. Тютюнник зобразив Оксану з **густо-карими очима**, вчителька Маша в У. Самчука має **каштанові** очі. Інші варіанти наближені до **hazel**: **буриштинові, горіхові, кавові, медові, оливкові, трав'яні, шоколадні** [1, с. 241]. Жоден з цих варіантів не є прямим українським відповідником **hazel**, але міг би підказати точніший та більш індивідуалізований варіант у перекладі. Навіть **темно-горіхові** очі (а **hazel** – один з підвидів горіху) чітко б відрізняли Флер від Айріні, як це й пропонується в оригіналі.

Оскільки в англійській мові не використовується слово **чорний** на позначення очей, письменники вдаються до різних порівнянь, щоб описати темні очі. *Curious that Fleur should have dark eyes, when his own were grey – no pure Forsyte had brown eyes – and her mother's blue! But of course her grandmother Lamotte's eyes were dark as treacle!* [Saga, 592].

У фрагменті цікава психологічна оцінка кольору очей: типовий вікторіанець Сомс Форсайт – підсвідомий ксенофоб (чорні очі можуть бути тільки у іноземців, а усі іноземці – непевна і підозріла публіка), до того ж він терпіти не може свою тещу мадам Ламот і порівнює її очі з речовиною, яка викликає негативні конотації.

Дивно, що Флер має темні очі, коли в нього самого очі сірі, – у чистокровного Форсайта карих очей не буває – а у матері сині! Але, щоправда, у її бабусі Ламот очі темні, наче меляса[Терех, 621]!

О. Терех іде шляхом дослівного перекладу і копіює Дж. Голсуорсі в порівнянні – **темні, наче меляса**. Цей дослівний переклад не видається органічним для української мови: для порівнянь використовують іменники **агат, смола, вугілля, ніч** [1, с. 241]. Як приклад Т. Масенко пише: *теплим промінням засвітилися у дівчинки чорні, агатові очі*. Є. Маланюк порівнює очі з тьмою: “**Тьмяні очі пекучі як тьма**” [1, с. 241].

Доволі розповсюдженим є в англійській мові колоборозначення очей **sherry-coloured**. Саме такі очі у Філіпа Босіні. *He had sherry-coloured eyes, disconcertingly inattentive at times* [Saga, 19]. Херес – це – сорт міцного виноградного вина дуже популярного серед англійців і не лише у добу Вікторіанства.

О. Терех використовує колоборозначення **жовтуваті очі**, при цьому образ втрачає важливі асоціативні ланки. **Жовтуватий** – щось невиразне, неповноцінне, а Босіні задуманий як позитивний герой, що кидає виклик буржуазності Форсайтів. Можливо, дослівний переклад **очі кольору хересу** не дав би повного уявлення українському читачеві про очі Босіні, оскільки, херес не є розповсюдженим напоєм в Україні, але прагматичної та образно-візуальної прагматичності можна було б досягти, вживши назву іншого благородного напою – коньяку. Коньяк в Україні краще відомий за херес, а, крім того, існує певний літературний інцидент: у високометафричній поезії В. Маяковського зустрічається вираз **жовтоокий коньяк**.

*А после в огне раззолоченных зал,
забыл привычку спать,
всю ночь напролет провести,
глаза
уткнув в желтоглазый коньяк* [4, с. 38].

Дж. Голсуорсі, Письменник з великої літери. У його творах не буває випадкових деталей, кожна з них має образо-творче значення, перекладачеві слід зважувати їх і намагатися досягнути якомога повнішої симетрії у відтворенні цілісного образу літературного героя. Не варто примітивізувати, те, що додає барв, інакше не створити рівновеликого і рівновагомого твору, який здатний збагатити культуру сприймача.

Література:

1. Бирик С., Єрмоленко С., Постовіт Л. Словник епітетів української мови. – Київ: Довіра, 1998. – 431 с.
2. Некряч Т. Асоціативний шлейф при перекладі культурно-маркованих знаків // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наук. праць – К. :Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 18. – Книга 2. – С. 13-17.
3. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. – К. : Факт, 2006 – 344 с.
4. Чала Ю. П. Відтворення культурно-маркованих знаків Вікторіанської доби в українських перекладах : дис... канд. філол. наук: 10. 02. 16 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006.
5. John Simpson, Edmund Weiner The Oxford English dictionary. – United Kingdom. : Oxford University Press, 1989 – 22000 p.

Ілюстративні джерела:

1. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів, переклад з англійської Терех О. К., Вища школа, 1982, 879 С. [Терех]
2. В. В. Маяковский Полное собрание сочинений ГОСЛИТИЗДАТ М, 1955-1961. Т. 7.
3. John Galsworthy The Forsyte Saga, New York, Charles Scribner's sons MCMXXII. 1996. – 916 p. [Saga]